

СЕКЦІЯ 1. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА. РОЗВИТОК ФІЛОСОФІЇ ТА ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

Войцехівська Дарина Юріївна

аспірантка 3-го року навчання кафедри історії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»

РЕЛІГІЙНИЙ ФАКТОР У ЗВІЛЬНЕННІ ПРЕДСТАВНИКІВ ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ВІД ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ КІНЦЯ XVIII – ПОЧАТКУ XIX СТ.

Входження до складу Російської імперії у XVIII ст. територій, що були заселені представниками різних національностей та релігій породжував чималу кількість організаційних та юридичних проблем пов'язаних з інтеграцією неоднорідної людської маси до російського соціуму. Відмінність у віруваннях, звичаях, побуті, мові, культури вимагали від царського уряду проведення політики, що враховувала не лише загальнодержавні потреби, але й інтереси окремих етнічних груп. Одним із складних завдань, яке повинна була вирішити Російська імперія у зазначений період, була організація військової служби для представників національних меншин, які за своїми релігійними переконаннями не вважали за можливе проходити службу в армії. Однією з найбільш чисельних національно-релігійних груп, що отримала звільнення від проходження військової служби у Російській імперії, стали представники іудаїзму. В межах відведеного матеріалу звернемо увагу, яку роль у прийнятті цього рішення відіграв релігійний фактор і чи обумовлювалися рішення царського уряду прагненням забезпечити релігійні інтереси цієї групи населення.

Євреї становили значний відсоток населення українських територій приєднаних внаслідок розчленування польської держави наприкінці XVIII ст. Вони також активно включилися у колонізаційний рух і осіли у новозаснованих південноукраїнських містах, де становили значний відсоток населення. Зокрема, на початковому етапі існуванні Одеси кількість єврейського населення сягала 10 % від загальної кількості жителів.

Зростання чисельності євреїв змушував владу приділити належу увагу питанню визначення їх правового статусу, зокрема порядку проходження військової служби. До моменту переходу у склад Російської імперії, єврейське населення, що проживало на білоруських та українських землях

було звільнено від військової служби. Після приєднання цих земель певний період царський уряд зберігав за ними *status quo*, що мало наслідком виключення представників цієї спільноти з рекрутського набору [1, с. 53]. Перші нормативні акти, що регулювали військову повинність представників єврейського населення з'являються у період правління Катерини II і надають єврейській громаді звільнення від військової служби взамін виплати грошової компенсації. Як правило, при підтвердженні цього факту науковці посилаються на укази від 3 травня 1783 року або 9 березня 1786 р. Водночас, зміст обох актів засвідчує, що вони не мали безпосереднього відношення до єврейського населення. В указі від 03.06.1783 р. мова йде про встановлення грошового викупу у розмірі 500 рублів з представників купецького стану [2]. Указ від 09.03. 1786 р. вводив рекрутські «відкупні» гроші у розмірі 360 рублів за кожного рекрута, при цьому не обумовлюючи посиланням виключно на єврейську громаду [3]. Натомість, першим нормативно-правовим актом, у якому офіційно зафіксовано надання єврейській громаді право замінювати військову службу грошовим викупом є указ від 07.03.1794 р. в якому вказувалося, що кошти у розмірі 500 рублів. повинні збиратися не лише з купців, але й «рівномірну таку саму подать збирати і з іудеїв» [4]. Таким чином, якщо перші два документи лише опосередковано свідчать про поширення на єврейську громаду практики відкупу від здійснення військової служби, то указ від 07.03.1794 р. прямо говорить що єврейству, як окремій національно-релігійній спільноті надане таке право. Оскільки в указі 1794 року мова йшла про купців та євреїв, то під час практики його застосування виникло питання про можливість поширення на інші верстви населення, тож у своєму новому указі від 21.01.1796 р. Сенат змушений був уточнити, що «не роблячи різниці між купцями та міщанами, слід із записаних у міщанський стан євреїв стягувати за рекрута по 500 рублів» [5]. Показово, що згідно наявних документів, на місцях не одразу врахували зміни до законодавства і продовжували збирати «рекрутські гроші» без залучення коштів єврейської громади. Так, у 1796 році Сенат вказував на недоліки у роботі Київського рекрутського присутствія, яке протягом двох попередніх років не вносило євреїв у списки осіб, з яких стягувалися ці кошти [6, с. 22].

В подальшому державна політика щодо військової служби представників єврейської громади зазнала значних змін. У 1827 р. приймається «Статут рекрутської повинності й військової служби євреїв», яким скасовувався грошовий викуп і запроваджувалося виконання рекрутської повинності «натурою». Що характерно, і це підкреслюється

більшістю дослідників, правовий статус євреїв військовослужбовців та умови їх проходження військової служби були гіршими ніж у представників інших конфесій. Це проявлялося не лише у загальновідомому інституті кантоністів (наборі малолітніх дітей-рекрутів на військову службу), але й створенні значних перепон у відправленні традиційних іудейських релігійних обрядів [7, с. 14-16].

Частині населення іудейського віросповідання було надано можливість звільнитися від виконання рекрутської повинності, однак підставами для такої можливості виступали не релігійно-конфесійні, а соціально-економічні чинники. Так, указами 1829 р. та 1835 рр. від виконання рекрутської повинності на 50 років були звільнені євреї, що займалися сільським господарством у землеробських колоніях. Натомість, духовні лідери не були повною мірою звільнені від виконання рекрутської повинності – звільненню підлягали лише равіни, натомість такі духовні лідери єврейської громади як цадіки, магіди (проповідники), сойфери (переписники) та шойхети (різники) повинні були проходити службу. Врешті не отримали звільнення від рекрутчини і представники найбільш ортодоксальних груп єврейства, які відкидали можливість проходження військової служби.

Таким чином, протягом незначного історичного періоду державна політика у питанні звільнення єврейського населення від проходження військової служби пережила значну трансформацію – від ігнорування представників євреїв, як потенційних військовослужбовців, до поширення на них обов'язку військової служби, з умовами більш обтяжливими ніж у інших верств населення.

Виникає питання, чи вправі ми стверджувати, що заміна військової служби грошовим викупом була зумовлена особливістю релігійних переконань євреїв, та прагнення держави врахувати їхні духовні потреби. На наш погляд, такий висновок був би сумнівним. По-перше, вищезазначені юридичні акти надавали це право не лише представникам єврейської спільноти, але і іншим групам населення при цьому основним критерієм закріпленим у нормативних актах XVIII ст. фігурував саме соціальний (купецтво), а не національно-релігійний фактор. По-друге, проведені дослідження засвідчують, що рішення про звільнення євреїв від рекрутської повинності тривалий період ґрунтувалося на переконанні у нездатності єврейського народу через особисті якості здійснювати несення військової служби. – «вони боязливі за своєю натурою та по суботах не будуть брати до рук зброї» [8, с. 266]. По-третє, самі єврейські дослідники визнають, що релігійне віровчення не містило категоричних заборон на несення військової

служби, і формальних перепон зі сторони релігії не повинно було існувати, якщо не брати найбільш ортодоксальні групи євреїв [9]. Для євреїв необхідність звільнення від військової служби обумовлювалася скоріше не наявністю релігійних заборон, а неможливістю відправлення усього складного комплексу релігійних обрядів, який лежав в основі їх самоідентифікації. Натомість, очевидно релігійний фактор міг відіграти значну у роль у прийнятті рішення про поширення на представників єврейських громад обов'язку служби в армії, оскільки обмеження пов'язані з відправленням традиційних обрядів, відсутність власних священнослужителів повинно було полегшити наверненню рекрутів у християнську віру. Що характерно, сучасна російська історіографія не лише не заперечує цього факту, але й відносить його до здобутків тогочасного царського уряду, цинічно відзначаючи що такий крок «сприяв інтеграції єврейського народу», позбавляючи його впливу «талмудическої діалектики» (безпліної релігійної догматики) [10].

Підсумовуючи вищезазначене, можемо зробити висновок, що релігійний фактор не відіграв значної ролі у прийнятті рішення про звільнення від військової служби представників єврейського населення наприкінці XVIII ст. Хоча об'єктивно таке рішення і відповідало релігійним переконанням найбільш ортодоксальних груп євреїв, водночас мотиви його запровадження царською владою були далекими від бажання забезпечити реалізацію релігійних прав і свобод своїх підданих.

Список використаних джерел

1. Бершадский С.А. Литовские евреи: История их юридического и общественного положения от Витовта до Люблинской унии. Спб., 1883. 431 с.
2. Полное собрание законов Российской империи (далі – ПЗРИ). Собрание I. Спб.: Печатано в Типографии 2 Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. Т. XXI, № 15721
3. ПЗРИ. Спб., 1830. Собр. 1. Т. XXI, № 16348
4. ПЗРИ. Спб., 1830. Собр. 1, Т. XXIII, № 17.249
5. ПЗРИ. Спб., 1830. Собр. 1. Т. XXIII, № 17.432
6. Леванда В.И. Полный хронологический сборник законов и положений, касающихся евреев, от Уложения царя Алексея Михайловича до настоящего времени, от 1649-1873 г. : Извлечение из полных собраний законов Российской империи / сост. и изд. В. О. Леванда. С.-Петербург: Тип. К. В. Трубникова, 1874. 1158 с.

7. Войцехівська Д.Ю. Право на здійснення релігійних обрядів під час проходження військової служби представниками національних меншин Російської імперії (XIX – поч. XX ст.). *Актуальні проблеми політики*. 2021. Вип. 68. С.12-18

8. Станиславский С. К истории кантонистов. *Еврейская старина*. 1909. Вып. 4. С. 266–268

9. Norman Solomon The ethics of war in the Jewish tradition». The Ethics of War Ashgate, Aldershot 2005. URL: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/irrc_858_solomon.pdf (дата звернення: 08.11.2022).

10. Мозговой С.Г. Военная служба как фактор эволюции социальных перспектив еврейского народа в Российской империи. *Juvenis scientia*. 2017. №9. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/voennaya-sluzhba-kak-faktor-evolyutsii-sotsialnyh-perspektiv-evreyskogo-naroda-v-rossiyskoy-imperii> (дата звернення: 08.11.2022).

Науковий керівник: д-р.політ.наук, професор Вітман К.М.

Осьмухін Микита Олександрович

студент 1-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВО І ВЛАДА

Проблема взаємодії та співвідношення права і влади є вічною проблемою філософів як з питань практики, так і теорії. Причиною цього є те, що їх функціонування суттєво впливало та продовжує впливати на життєдіяльність суспільства на всіх його рівнях.

Роль влади у суспільстві є важливою, бо саме вона контролює усі процеси які можуть в ньому відбуватися. Перед тим як говорити про взаємодію права і держави, слід зазначити, що під владою ми розуміємо саме державну владу яка здійснюється державою та з її здатністю контролювати, впливати на поведінку усіх суб'єктів суспільства.

Поняття влада та закон є взаємозалежними, вони не можуть існувати один без одного. Вони виступають засобом упорядкування суспільних відносин. Якщо роль держави у тому, щоб підтримувати порядок, то право є тим самим механізмом завдяки якому держава реалізує свою діяльність.